پێشەوا (ابن قیم الجوزیة) ڕابەری لێکدەرەوەی دڵەکان

ئامادەکردنی: هێمن عەبدولعەزیز

فەقـیهو موفتی و دووەم شێخی ئیسلام (أبو عبد الله شمس الدين محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سعد الزُّرعي) ناسـراو بە (ابن قيم الجوزية) ڕەحمەتی خوای لێبـێت، لـە حەوتـی مانگـی سـەفەری ساڵی (٦٩١)ی کۆچی لە دێی (زرع)، سـەر بـە شـاری (درعـا) لـە نـزیك دیمەشق لە دایکبووەو لە ساڵی (٧٥١)ی کۆچی وەفاتی فەرمووە.

(ابـن القـيم) پارێـزەری سـوننەو ڕاڤەکاری قورئان، لەبەر ئەوەی کە قوتابی (شيخ الإسلام ابن تيمية) بـوو، زۆری لـێ نزیك بوو، تاوای لێهات ئەم دوو کەڵە زانایـە هاوبەندییەکـی ئەوتـۆیان لـە نـێواندا درووسـت ببێت کە ناویان بێت، بگوترێت: مامۆستاو قوتابیە زیتەڵەکەی.

خانەوادەو گەشونما کردنی شێخ و ڕوو کردنە زانستی شەرعی

(ابـن القـيم) ڕەحمەتـی خـوای لێبـێت، لەکـەش و هەوایەکـی زانـستیی لـە خـزمەت باوکی (الشيخ الصالح قيم الجوزية) گەورە بووە، هەڵبەت خانەوادەو خێزانـی (ابـن القـيم)یـش خێزانێکـی پـیرۆزو ڕوو دە خـوا بـوون، تێکـڕای ڕۆڵەکانـی ئـەم خانـەوادە خاوەنـی زانـستی شـەرعی بـوون، تـا پـێ بـەپێ نەوەکانـی لەسەر ڕچەو ئاکاری باوانیان مانەوەو لە سەردەمی خۆیاندا هەر یـەك زانـاو چـاو سـاغی ئەو سەردەمە بوون. هەروەها هەر لە باوکییەوە لە فەڕائیـزەکان بەهـرەوەر کراوە، وە لـە هێـندێك لـەو کتێـبانەی کە باس لە ژیانـی کەڵەپـیاوان دەکەن، ئاماژە بە هێندێ لە خانەوادەی (ابن القيم)یش

ئـەدەن، لەوانـە بـرازای شـێخ وەکـو (أبي الفداء عماد   الدين إسماعيل بن زين الدين عبد الرحمن) و کورِەکانـی وەك: (عەبدوڵلاو ئیبراهیم)، هەموو لێکدا بە زاناو پێشەوایانی ئیسلامی ناسرا بوون.

(ابـن القـيم) ڕەحمەتـی خوای لێبێت، بەوە ناسرا بوو کە هەر لە منداڵیەوە حـەزی بـە وەرگـرتنی زانستی شەرعی و تێگەیشتن لە باقی زانستەکانی تر کـردووە، هەروەك (الشِّهاب العابر) بە ڕەحمەت بێت، کە لە ساڵی (٦٩٧)ی کۆچی وەفاتی فەرمووە، ئەڵێت: چەندین جزمم لە زانستی شەرعی بۆ شێخ خوێنۆتەوە، کەچی لەهیچیاندا لەگەڵمدا نەبووە ، کە هەڵبەت ئەویش لەبەر تەمـەن بـچووکی شـێخەوە بـوو، ئـا بـەم ئەنـدازە منداڵ بوو کە دەستی بە وەرگرتنی زانست کردووە.

ئاکارو ڕەوشتەکانی شێخ

هـەر کەسـێ تاوێك (ابن القيم)ی ناسیبێت و کەمێك دەگەڵ بەرهەمەکانی ژیا بـێت، ئەزانـێت کـەچ پێـشەواو چاوسـاغێکی زانـستی و بانەگەوازکارێکـی دڵـسۆزو لێـبڕاو بـوو بـۆ خـوا، شـێخ تەمەنی خۆی لەوەدا خەرجکردووە کە دژایەتی شەڕو خراپەکاری کردووەو بانگەوازی بۆ خێرو چاکەکاری کردووە.

بـۆیە جـێگەی سەرنج نییە کە کەسێکی داوە دەزووێك لەگەڵ گەوهەری ئەو پیاوە پاکە ژیا بێت، گەواهی خواناسی و ڕەوشتپاکیشی دابێت.

بـۆیە ئەگەر هێندێ لە ڕەوشتەکانی ئەم کەڵە پیاوە بە ژمارە بنووسین ئەوا ئەڵێین:

١. شـێخ پیاوێکـی زۆر خۆشەویـست و دڵگـیر بـوو: لـە نـێو کـۆمەڵگەکەی خـۆیدا، بـە تایبـەت لای ئەوانـەی کـە خـاوەن فـەزڵ و پلـەو پایەی زانستی

بوون، لەوانە، (ابــن كثير) ئەڵێت، من خۆشەویستترین کەس بووم لە لای شێخ و ئەویش بۆ من هەر وەتر.

٢. ئـەو پـەڕی ڕەوشـتپاکی: ڕەحمەتـی خوای لێبێت، قەت ئێرەیی بەکەس نەبـردووەو ئـازاری کەسی نەداوە، عەیب و کەم و کوڕی لەکەس نەگرتووە، هەروەك (ابن كثير) کە قوتابی ئەو بووە بەمجۆرە باسی کردووە.

٣. زۆر حەزی بە وەرگرتنی زانستی شەرعی و کۆنووسکردن و موتاڵا کردن بـووە: هەروەك (ابن رجب) ی قوتابی شێخ باسی ئەکات، چۆن وا نەبێت لە کاتـێکدا کـە خـۆی ئەڵـێت: خەسـڵەتی پێویستی بوون بە زانستی شەرعی و تـەواو تێـر نەبـوون پێـی، یەکـێکە لـە نیـشانەکانی ئـیمان و یەکێکیـشە لـە خەسڵەتی ئەهلی ئیمان.

٤. تێکۆشـان و تەقەلاکانـی: (ابـن القـيم) بـە ڕەحمەتبـێت، شـەونخوونی و کۆشـش و تەقـەلا بـێ وچـانەکانی بـوو کەوای پێکرد ببێتە ئەو ئاڵا بەرزەی ئیـسلام، هەروەك وەسفیان دەکرد کە شەوو ڕۆژ تاڵب بەو زانستە شەرعییە بووە.

٥. بوێـری و چـاو قایمـی: (ابن القيم) بە رەحمەتبێت، زۆر جوامێرو خۆڕاگر بـووە لـە وەرگـرتن و دانـەوەی زانستی شەرعیدا، لە خوا زیاتر لە کەسی تر نەترسـاوە، هـەروەك ئیمامـی شـەوکانی ئەڵـێت: زۆر هەقبێژ بووەو لەکەس نەپرینگاوەتەوە.

٦. لێبڕاوی تـەواو: خـۆ ئەگـەر بیـزانیایە هـەق لـە غەیـری خـۆیدا وە دیـار ئەکـەوێت، ئـەوا بـۆ ئـەوی دا ئـەنا، بـۆ نموونە، جێگیر کردنی وشەی (و) لە فەرمـوودەی (إذا ســلَّم عليكم أهل الكتاب فقولوا: وعليكم) ئیـنجا دەڵـێت: ئەگەر ئەم هەقە لە غەیری مندا وەدیار کەوت، ئەوەی من بخەنە ئەولاوە.

٧. خـۆ بەکەمگـرتن: هـەر کەسـێك کتێبەکانـی بخوێنێتەوە، زۆر چاك ئەوە ئەبینێتەوە.

٨. خۆڕاگری: خۆراگری و دان بە خۆداگرتنی لەبەردەم نا ڕەحەتییەکانی لە پێناو خوادا، بەبێ ئەوە لە شتێ لە دینەکەی بسڵەمێتەوە، بگرە لەو ماوەی کـە لەزیندانیـشدا بـوو، هـەر خەریکـی وێـردو خوێـندنەوەی قورئانی پیرۆزو مـوتاڵا کردنـی زانـستی شـەرعی و تێفکـرین بـووە. هـەروەك (ابـن رجـب)ی قوتابییشی شایەتی ئەم حاڵەی شێخ بووە.

زوهدو بەندایەتیەکانی

لایەنـێك لـە لایەنەکانـی ژیانـی شـێخ بـریتی بـووە لـە زوهدو ترسان لەخواو کارکردن بۆ ڕازی کردنی خواو خۆ ئامادەکردنی بۆ ڕۆژی دوایی.

هـەر کەسـێکی نووسـراوەکانی (ابـن القـيم) بخوێنێـتەوە، بەتایـبەت کتـێبی (مـدارج الـسالكين)، بـۆی ڕووندەبێـتەوە کە (ابن القيم) بە ڕەحمەتبێت، کە بنەوانێکـی زۆر گـەورەی لـە بابی یەقین و خواناسی و گەڕانەوەی لای خواو سـەرو سـامانێکی زۆری لـە نـزیکبوونەوەی لـە خوا لە دڵ و دەروونی خۆیدا پێکهێنابوو.

ئـەوەت بـۆ ڕووندەبێـتەوە کـە ئـەم کەڵـە پـیاوە چەندە ئەوینی خوای تاکو تەنـیا بـووە، ئەویـنـێك کـە لـە هیچ بەرنامەیەکی سۆفی و مۆفیەیەکی سەر ئەو زەویەت دەستنەکەوێ.

(ابـن القـیم) بـە ڕەحمەتبـێت، وەك پەیوەندی خۆی لەگەڵ خوادا لە ڕێگەی بەندایەتـیە باشـەکانی دروسـتکردبوو، لە گەڵ خەڵکیشدا لە ڕێگەی ئەتوارو ئاکاری بەرزیەوە وێکهێنابوو.

شـێخ (بکر بن عبدالله أبو بزید) لـە کتێبی (ابن قیِّم الجوزیة - حیاته وآثاره) له لاپـەڕە (٢٥) دا ئـاوا باسـی (ابـن القـیم) دەکـات و لـە چەند خاڵێکدا بەسەر شێخدا هەڵئەدات:

١. زۆر یـادی خوا کردنی: ئەگەر نوێژی بەیانی بکردایە هەر لە شوێنی خۆی دەمایـەوەو هەڵنەئەسـا تـا ڕۆژ دەبـووەوە، کـە پرسیاریـشت لێـی بکردایە، دەیفەرمـوو: (هذه غَدْوَتِي، ولو لم أَتَغَدّ هذه الغدوة سقطت قواي) واتـە: ئەمە خواردنـی گیانـی منـە، گـەر نەیخـۆم لـە هێـز دەکـەوم. وە دەگێـڕنەوە کـە شێخول ئیسلامی مامۆستاشی هەر وا بوو!

سـەبارەت بـە زوهدەکانیـشی، دەگێـڕنەوە کە (ابن القیم) زاهیتترین قوتابی (شیخ الإسلام) بوو.

مەینەتییەکانی شێخ

ئەگـەر لـە ژیانـی پـڕ گەوهـەری شـێخ وردەوە بـین، ئەبینین کە خەڵکی لەو سـەردەمە لـە بـیدعەو فیتـنەو نەدانییەکـی زۆردا ژیانـیان بەڕێکردووە، هەر بـۆیە زۆر جـاران شـێخ لـە سـەرو بەنـدی ڕووبـەڕوو بـوونەوەی بـیدعەو ناشـەرعیەکانی ئـەو سـەردەمەدا دووچـاری نـا ڕەحەتـی دەبـووەوە،

بەرچاوترینیــشیان مەســەلەی (شــد الــرحال) بــوو، کــە لەســەری کەوتــە زیندانەوە.

هــەروەك (الحافظ الذهبي) بە ڕەحمەتبێت، دەڵێت: "(ابن القیم) ڕوو بەڕووی گـرتن و ئەشـکەنجە دان بـووەوە، ئـەویش لـە بـەر نکوڵـی کردنـی زیارەتـی گلکـۆی پێغەمـبەر ﷺ بـوو لـە بـەر پیرۆزیەوە"، بە ڕووی ڕواڵەتیشەوە هەر تـەنها ئـەوجارە بـوو کـە لـە ساڵی (٧٢٦) ی کۆچی، کەخۆی و شێخەکەی بـوو سـەبارەت بـەو مەسـەلەی (شـد الـرحال)ە هاویشترایە زیندانەوە، ئەو سـەردەمە کێـشەی (شـدالرحال) گـرفتێك بـوو کە قازی ئەو شارە لە سەری وەدەنگهـات و بـڕیاری دا کـە: هەمـوو ئەوانـەی کـە قوتابـی شێخیـشن و دەسـتیان وەبـەر ڕا ئـەگیرێت بگیرێن و بخرێنە زیندانەوە! ئەوە بوو زۆرێك لـە قوتابیەکانیان گرتن و ڕاپێچی زیندانییان کردن!، بە تایبەت ئەوانەی کە لە سەر ئەو ڕاو بۆچوونەی ئەمان بوون!. هەڵبەت ئەمەش ئەگەڕێتەوە سەر ئەو کاریگەرییانەی شێخ کە لەسەر کۆمەڵگاکەدا هەیبوو.

دارو دەسـتەش هەڵـسا بـە کۆکـردنەوەو سوتاندنی ئەو فەتوایەی کە ئەمان دابوویان.

هەتا (مەقەریزی) دەڵێت:

جارێکـیان (ابـن القـیم) سـەبارەت بـە قـسە کردنی دەربارەی شەفاعەت و تەوەسسول بە پێغەمبەران، دەیگرن و دەیخەنە سەر گوێدرێژێکەوەو بە ناو دیمەشقدا ئەیگێڕن!

وە جارێکـی تـریان کـە (شــیخ الإســلام ابــن تیمیة) سـەبارەت بە تەڵاقی سێبەسـێ، کە دەیگوت: (تەڵاقی سێبەسێ بە یەك لەفز، تەنها یەك تەڵاقی دەبـەر ئەکـەوێت)، فـوقەهای دیمەشـقیش لـە کاردانـەوەی ئـەم فەتـوایە، هەڵسانە سـەر پـێو ڕوو بـەڕووی ئـەم فەتـوایە وەسـتانەوە، کاتـێ کـە ئەم

فەتـوایە دەگاتـە (ابـن القـیم)ی قوتـابـی، ئـەویش هەمان ڕا پەسند دەکات!
فەقـیهەکان قـسەی زۆر ناشرین لە دەرهەق (ابن تیمیة) دەکەن و هەتا فەتوا ئـەدەن کـە دەبـێ بگیرێـت، ئـەو و (ابـن القـیم) دەگـرن و هـەر یـەك بە جیا ئەخەنـە کونجـی زینداننـێکەوە، (ابن القیم) ئازاد ناکەن، پاش ئەوە نەبێ کە (شـــیخ الإســـلام) لـە زیندانـی قەلعـە لـە ڕۆژی بیستی (ذي الحجة)ی ساڵی (٧٢٨) کۆچی، وەفات ئەکات، و ئەویش (دوای ئەزیەت و ئازارێکی زۆرو بێ حورمەتی پێکردنێکی زۆر لەگەڵ شێخەکەیدا، لە زیندانی (قلعة) لە ژوورێکی تاکە کەسیدا بوو، ئینجا ئازادی ئەکەن!. ئازادکردنی (ابن القیم)یش لە سی (ذي الحجـــة)، واتـە: دە ڕۆژ پاش وەفاتکردنی مامۆستاکەی لە زیندان دەر دەچێت.

هـەروەها (ابـــن رجـــب) بە ڕەحمەتبێت، دەڵێت: (ابن القیم) چەند جارێك گرفتار بووەو ئازارو ئەشکەنجەی چەشتووە.

پەیوەندی شێخ دەگەڵ (شیخ الإسلام ابن تیمیة)ی مامۆستایدا

هـەر ئـەو کاتـەی کـە (ابـن القیم) بە ڕەحمەتبێت، لە ساڵی (٧١٢)ی کۆچی دێتە دیمەشق و پەیوەندی دەگەڵ شێخول ئیسلامدا دروست دەکات. ئەمە بـەردەوام ئەبـێت، تـا وەفـات کردنـی (ابـــن تیمـــیة)ی مامۆستای لە ساڵی (٧٢٨) دا، بەمـشێوە (ابـن القیم) شازدە دانە ساڵ هاودەمبووە لەگەڵ (ابن تیمـــیة)، ئـەو مـاوەی کـە دەگەڵـیشی دابـوو، زانـستێکی بێ وێنەی لێ فێر بووەو فێری هوونەرێکی زۆر گەورەی زانستی شەرعی بووە.

ئـــەو پەیوەندیـــیەی کـــە (ابـــن القـــیم) دەگـــەڵ مامۆســـتاکەی هەیـــبوو، کاریگەریەکـــی زۆری بـــۆ ڕەوتـــی (ابـــن القـــیم) خـــۆی هەبـــووە. چـــونکە شێخولئیسلام هەڵگری ئـاڵای مەنهەجی سەلەف بوو، بۆیە ئەو ئاڵایە دوای

وەفاتکردنـی مامۆسـتاکەی ئـەو ئەیگـرێتە دەسـتخۆی، هەڵـسا بـۆ بـڵاو کردنەوەو ڕوونکردنەوەی کتێب و سوننەت و بۆچوونەکانی سەلەفی ساڵح.

(شـەوکانی) بە ڕەحمەتبێت ئەڵێت: کاتێ کە (ابن القيم) شتێکی بۆ خەڵکی ڕوونبکـردایە، قـەت وەك مەزهەبیەکانـی ئێـستامان نەبـوو، بگـرە بەڵگـە گەلێکـی زۆری لابـوو لەسەر هەر شتێك کە بیویستایە، وە زۆر ڕووی لە قیل و قال نەبوو، ئەگەر دەستی بە قسە کردن بکردایە بەڵگە گەلی وای ئەهێنا کـە جگـە لەخـۆی کەسـی تـر بەڵگەی وا بەهێزو بەرچاوی لەمشێوە بەرچاو نەکەوتـبێ، بەڵگـەکان بەچەشـنێك بـوون کـە خەڵکـی دەستەوسان ئەبوون لەبەردەمـی و دڵەکانـیش ئەگەیشتنە دڵنیاییەوە پێـی! کـە مـن پـێم وایە نهـێنی ئەمکارەشــی ئەگەڕێــتەوە ســەر هاوڕێیەتــی و زۆر نــزیکبوون و تێکەڵـبوون و ژیـان بەسـەربردن لەگـەڵ نـا ڕەحـەتیەکانـی (شَيَخ الإسلام)ی مامۆستاکەی.

بـە شـێوەیەکی گـشتی (ابـن القـيم) کـاری سـەرەکی بـریتی بـوو لـە بـڵاو کـردنەوەی سـوننە، هەمیـشە بەهـۆی ئەو کەرەسە گرنگەی سوننەتەوە کە لای بوو، بۆچوونە دژەکانی پووچ دەکردەوە.

بـەڵام لەگـەڵ هەمـوو ئەوانـەش (ابـن القـيم) ڕەحمەتـی خـوای لێبـێت، لاپەڕەیـەك نەبوو لە مامۆستاکەی، بگرە زۆرێك لەو زانیاریانەی کە لای (ابن القـيم) چـنگ ئەکـەوتن، لای مامۆسـتاکەی پەیـدا نـە ئەبـوون، ئەمـەش دەگەڕێـتەوە سـەر زۆر ڕۆچـوونی بـە نـێو زاسـتەکان و بەهـرەمەند بـوون پێیانەوە.

هـەروەها (ابـن القـيم) زۆر ڕقـی لـە چاولێکەری زانـستی (التقلـيد) بووە، تا ئەیتوانـی زۆر بەتووندی ڕوو بەڕووی ئەوانە ئەوێستایەوە کە موقەللیدو چاو لێکەری پیشەیان بووە.

قسەو باسی زانایان سەبارەت بە شێخ

١. (ابـــن كثير) بە ڕەحمەتبێت، دەڵێت: (ابن القيم) گوێی بۆ فەرموودەکان شل کردووە، خۆی بە زانستی شەرعی خەریککردووە، تا تواناییەکی باشی لە تێکڕای زانستە جۆراو جۆرەکان مسۆگەر کردووە، بە تایبەت زانستی تەفسیرو فەرموودە ناسـی، کاتـێ کـە (شـــيخ تقـــي الــــدين ابن تيمية) بە ڕەحمەتبێت، لە ساڵی (٧١٢)ی کۆچی لە میسرِ گەڕاوەتەوە، (ابن القيم) لە خزمەتـی ماوەتـەوە تاکو شێخ وەفاتی فەرمووە، لەو ماوەیە زانستی باشی لـێ فێر بووە، دەگەڵ ئەمەش هەر بەوەندە نەوێستاوە، بگرە هەڵساوە زۆر لـەو زانـستانەی کـە لای (شـــيخ الإســـلام) قاتی بوون، ئەو ئەچوو پەیدای ئەکـردن و خـۆی لێ بەهرەوەر ئەکردن، تا ناوی بە تاقانەی زۆربەری زۆری هـونەرەکان دەرکـرد، دەگـەڵ هەمـوو ئەوانـە هێـشتا خـۆی بـە تێـنووی زانـستەکان ئەبینـیەوە، بـۆیە بـەردەوام و شـەوو ڕۆژ بـێ وچـان بـوو، نـە ئەسرەوت و موتاڵای بەردەوامی هەبوو!

(ابـن القـيم) قورئـانـی زۆر بەجوانـی و دەنگێکی خۆش ئەخوێندەوە، لەگەڵ ئـەوەی بـە ڕەوشـتبەرزی نـاوی دەرکـردبوو بەجـۆرێك خۆشـی لـە هەمـوو مـسوڵمانێك دەهـات و ئێرەییـشی بـە کـەس نەدەبـردو ڕقیـشی لەکـەس نەدەکێشا.

هـەروەها (ابــن كـــثير) بـە ڕەحمەتبـێت، بـەردەوام دەبـێت و ئەڵـێت: من لەهەمـوو کـەس لـەو نـزیکتر بـووم، بـۆیە مـنی لـە هەمـوو کـەس خۆشـتر

دەویست، لە بەر ئەوە نەمبینیوە کەلەم جیهانە کەسێك هەبێت لەو پیاوە بەندایەتی زۆرترو باشتر بووبێت، کە ئەچووە نوێژ، خەسڵەتێکی تایبەتی خۆی هەبوو، نوێژەکانی زۆر درێژ ئەکردنەوە، هەتا لە کڕنووش و سوژدەکانیشیدا زۆر ئەمایەوە، تا جاری وا هەبوو هاوڕێکانی سەرکۆنەیان دەکرد لەسەر ئەمە. کەچی ئەو تۆزقاڵێ نەئەسرەوت و بەردەوامتر ئەبوو لەم چەشنەی کە لەسەری بوو.

(ابن القیم) دەستنووسی زۆری گەورە زانایانی لابوو، کە لە نووسینی کتێبێك دا ئەنیشت، ئەوەی کە ئەو دەینووسی خەڵکی بەجۆرێك تێنوێتیان لەبەری ئەشکا، کە بە خوێندنەوەی دە کتێب لە کتێبەکانی سەلەف و خەلەف نە ئەشکا.

هەروەها (ابن القیم) ڕەحمەتی خوای لێبێت، خاوەنی بەندایەتی و شەونوێژێکی زۆر بووە، نوێژەکانی زۆر درێژ بوون، هەمەیشە زیکرو وێردەکانی لەسەر لێوان بوو، پێیوە دیار بوو کە خوای زۆر خۆشئەوێت، بۆیە هەمیشە ڕوو لە تەوبەو ئیستیغفار بوو، بە جۆرێك بوو کە قەت چەشنی بەندایەتی وام لەکەسدا نەبینیوە، وە کەسم نەبینیوە کەلەو زانا تر بووبێت و کەسیشم نەبینیوە کە لەو شارەزا تر بێت لە قورئان و سوننەو هەقیقەتەکانی ئیمان، هەر چەند خۆ ئەو بێ گوناه (معصوم) نەبوو، بەڵام کەسم وەك ئەو نەبینیبوو.

٢. (القاضي برهان الدين الزُّرَعي) دەڵێت: لە ژێر ئەو ئاسمانە نییە کەسێك لە (ابن القیم) زاناتر بووبێتن.

٣. (المزي) مامۆستای دەڵێت: (ابن القیم)، (ابن خزيمة) ی ئەو سەردەمەیە.

٤. ئیمامی (الذهبي) ڕەحمەتی خوای لیبێت، دەڵێت: (ابن القیم) فەقیه و موفتی و هونەرو زمانزانە.

٥. (الصَّلاح الصَّفَدِي) دەڵێت: شێخ پێشەواو زانا بوو، خەباتکارو ڕاژەوان و فەرمـوودە زانـبوو، فەقـیهو شـارەزای زمانـی عەرەبـی بـوو، پـیاوێك بـوو جیاوازی نەبوو لەگەڵ (شَیَخ الأسلام)ی مامۆستاکەی.

٦. (ابن رجب) ڕەحمەتی خوای لێبێت، دەڵێت: (ابن القیم) شارەزای هەموو مەزهەبـەکان بـوو، زۆر بەتـوانا فەتـوای ئـەدا، دەگـەڵ (شیخ الإسلام) زۆر نـزیکبوو و زانـستی زۆری لێوەرگـرتبوو، وە خـۆی بەهـرەوەر کـردبوو لـە تێکـڕای زانـستەکانی تری ئیسلام، زۆر شارەزابوو بە تەفسیر و بنچینەکانی ئایـینی ئیـسلام و شـارەزاییەکی باشـی لـە فەرمـوودە ناسـی و مانـاو تێگەیـشتنی هەبـوو، زۆر بلـیمەت بـوو لـە لێهەڵێـنجان (الإسـتنباط) لـە فەرمـوودەکان، وە زۆر شـارەزای فـیقهو زمانـی عەرەبـی بوو، وە شارەزای زانـستی ئاخـاوتن (علم الکلام) و ڕێزمانی عەرەبی بوو، وە زاناو شارەزا بوو بـە زانـستی ڕەوشـت و قـسەکانی ئەهلـی سـۆفیگەری و شـتە سـەیرو سـەمەرەکانیان، لەهـەر هوونەرێك لە هوونەرەکان بگریت، ئەبینی کە شوێن پەنجەی ئەم کەڵە پیاوەی پێوە دیارە.

٧. (الحـافظ ابـن حجـر) بـە ڕەحمەتبـێت، دەڵـێت: شێخ زۆر بوێر بوو، زانـستێکی بەرفراوانـی لا بـوو، شـارەزای هەمـوو خاڵـە ناکۆکـیەکان بـوو، ئاگاداری مەزهەبی سەلەڤ سالّح بوو، خۆ ئەگەر (شـیخ الإسلام) هـیچ چاکەیەکی نەبووبێتن تـەنها (ابـن القیم) نەبووبێت، ئەوا تەنها پلەو شان و شکۆو گەورەیی ئەو بەمەندە بەس بوو بۆ ئەو.

٨. (السیوطي) بـە ڕەحمەتبـێت، دەڵێت: (ابن القیم) پۆلێنکاری (التصنیف) و تێـڕامان و ئیجتـیهادی زۆری هەبوون، تا بوو بە یەکێکێك لە پێشەوا هەرە گەورەکانی تەفسیرو فەرموودە و زمانی عەرەبی و..هتد

دیاره بۆچی کەوا (ابن القیم) گەشتۆتە ئەو پلەیە، کە ئەمە پشتیوانی خواو پاشان شون و تاقەتی خۆی بوو کە چۆن ئارامی گرت و نا ڕەحەتی لە پێناویدا چەشت، لەگەڵ ئەوەی کە خوا هۆشیاری و هێزی لە بەر کردنی پێ بەخشیبوو.

٩. (ابــن ناصر الدين الدمشقي) بە ڕەحمەتبێت، دەڵێت: (ابن القيم) خاوەن زانستێکی زۆر بوو، بە تایبەت زانستی تەفسیرو لە گەڵ بنەڕەتیەکانی ژیربێژی (المنطق)و تێگەیشتن (المفهوم)یشدا بەینی خۆشبوو.

مامۆستاکانی شێخ

دیاره ئەوەی کەوای لە شێخ کردبوو کە بگاتە ئەو پلە بەرزو بڵندەی ئیسلام، هۆشمەندیو لێبڕاوی مامۆستاکانی بوو، چون بۆ هەر زانستێك لە زانستەکان مامۆستایەکی تایبەتی هەبوو.

بۆ نموونە:

یەکەم: مامۆستای لە بواری فەرموودە دا:

١. (أحمد بن عبد الرحمن بن عبد المنعم بن نعمة، المقدسي، الحنبلي) کە ناسراو بوو بە (شـــهاب الدين، أبو العباس)، کە لە ساڵی (٦٢٨) ی کۆچی لە دایك بووەو لە (ذي القعدة)ی ساڵی (٦٩٧) کۆچی وەفاتی فەرمووە. جگە لەوە کە شارەزای فەرموودە بوو، هەروەها لێکدەرەوەیەکی چاکیش بوو لە بورای خەونەکان. هەروەك شێخ خۆی لە زۆربەی نووسینەکانیشیدا ئاماژەی پێ دەدات.

هەروەها هەر ئەوانەی کە لە بواری فەرموودەوە شێخ سوودی لێ بینیون بریتین لە:

٢. (ابن مكتوم: إسماعيل بن يوسف بن مكتوم بن أحمد بن سليم، صدر الدين، أبـو الفـداء، الـسويدي، الدمـشقي، الـشافعي، المقرئ، الْمُسْنِد، المعمر)، **كـه لـه سـاڵی(٦٢٣)ی كۆچـی، لـه دایكـبووەو لـه سـاڵی (٧١٦)ی كۆچـی، وەفاتی كردووە.**

٣. (أيـوب بـن نعمـة بن محمد، زين الدين أبو العلاء، المقدسي، الدمشقي، الكَحَّـال)، **كـه لـه سـاڵی(٦٤٠)ی كۆچـی، لـه دایكبووەو له ساڵی (٧٣٠)ی كۆچی، وەفاتی كردووە.**

٤. (ابن عبد الدائم: أبو بكر بن أحمد بن عبد الدائم بن نعمة، المقدسي، الْمُعَمِّر، مُسْنِدِ الشام)، **كه له ساڵی(٦٢٥)ی كۆچی، له دایكبووەو له ساڵی (٦٢٦)ی كۆچی، وەفاتی كردووە.**

٥. (الحـاكم: سـليمان بن حمزة بن أحمد بن عمر بن أبي عمر، تقي الدين، أبو الفـضل وأبو الربيع، المقدسي، الحنبلي)، **كـه قازی بوو له دیمەشق و له ساڵی (٦٢٨)ی كۆچی، له دایكبووەو له ساڵی (٧١٥)ی كۆچی، وەفاتی كردووە.**

٦. (علاء الدين الكِنْدي الوَدَاعي: علي بن مظفر بن إبراهيم بن عمر بن زيد بن هـبة الله، أبو الحسن، الكندي، الإسكندراني الدمشقي)، **ئـەدیب و فەرمـوودە ناسـی قـورئان خـوێن، نووسـەری كتـێبی** (ابـن وَدَاعة)، **وە ناسراو بوو به** (الوداعـي) **كـه لـه سـاڵی(٦٤٠)ی كۆچـی، له دایكبووەو له ساڵی (٧١٦)ی كۆچی، وەفاتی فەرمووە.**

٧- (عيسى الْمُطَعِّم: شرف الدين، عيسى بن عبدالرحمن بن معالي ابن أحمد بن إسماعـــيل بـــن عطـــاف بن مبارك، المقدسي)، **كه له ساڵی (٧١٩)ی كۆچی، وەفاتی كردووە.**

٨- (الـــبهاء بن عساكر: القاسم بن مُظَفَّر بن نجم الدين بن محمود ابن أحمد بن محمد بن الحسن بن هبة الله بن عساكر، بهاء الدين، أبو محمد، الدمشقي، المعبِّر، الطبـــيب)، **كـه لـه سـەفەری (٦٢٣)ی كۆچـی، لـه دايكـبووەو له شەعبانی (٧١٦) ی كۆچی، وەفاتی كردووە.**

٩- (القاضي بدر الدين ابن جماعة: محمد بن إبراهيم بن سعد الله ابن جماعة بن حازم بن صخر بن عبد الله الكناني)، **و خەڵكـی شاری حەمای سوريايە، كە له ساڵی(٦٣٩)ی كۆچـی، له حەما له دايكبووەو له ساڵی (٧٣٣)ی كۆچی، له ميسر، وەفاتی كردووە.**

١٠- (الحـــافظ الذهبي: محمد بن أحمد بن عثمان بن قايماز بن عبد الله الذهبي، التـــركماني، الدمـــشقي، أبـــو عبد الله، الحافظ)، **مێژووزانی ئيسلام و شێخی فەرموودەناسـان، كـە لـە سـاڵی(٦٧٣)ی كۆچـی، لـە دايكـبووەو لـە سـاڵی (٧٤٨)ی كۆچی، وەفاتی كردووە.**

١١- (محمد بن أبي الفتح بن أبي سهل البَعْلَبَكِّيِّ، الحنبلي، شمس الدين، أبو عبد الله)، **پێـشەواو عەلامـەی فەرمـوودەناس، كـە لـە ساڵی(٦٤٥)ی كۆچی، له دايكبووەو له ساڵی (٧٠٩)ی كۆچی، له قاهيرە، وەفاتی كردووە.**

١٢- (ابن الشِّيْرَازِي: محمد بن محمد بن محمد بن هبة الله بن محمد ابن يحيى بن

بُـــنْدار بن مَمِيل، شمس الدين، أبو نصر، الفارسي، الشِّيرازي الأصل، الدمشقي، الْمِزِّي، الْمُسْنِد، الْمُعَمِّر)، **كه له ساڵی(٦٢٩)ی کۆچی، له دایکبووەو له ساڵی (٧١٦)ی کۆچـــــی، لـــــه شـــــەوی عەرەفـــــه وەفاتـــــی کـــــردووه.**

١٣- (المـــزي: يوســـف بـــن عبدالـــرحمن بن يوسف، القُضَاعي، ثم الكَلْبِي، الدمـــشقي، الـــشافعي، أبـــو الحجاج، جمال الدين، الإمام، العلامة، الحافظ)، **فەرمووده‌ناسی شام کـه له ساڵی(٦٥٤)ی کۆچی، له حه‌له‌ب له دایکبووه‌و لـه (المزة) گه‌شـه‌ی کـردووه‌و له سه‌فه‌ری (٧٤٢)ی کۆچی، وه‌فاتی کردووه.**

دووه‌م: مامۆستاکانی له ڕووی زمانی عه‌ره‌بییه‌وه:

١٤.- (مجد الدين التونسي: أبو بكر بن القاسم، المرسي، التونسي، نزيل دمشق، مجد الدين)، **مامۆسـتای خوێـندنه‌وه‌و ڕێزمانی عه‌ره‌بی، که له ساڵی(٦٥٦)ی کۆچـی، لـه دایـکبووه‌و لـه** (ذي القعـــدة) **سـاڵی٧١٦)ی کۆچـی، وه‌فاتـی کردووه.**

سێیه‌م:مامۆستاکانی له فیقهدا:

١٥. (شـــيخ الإسلام ابن تَيْمِيَّة: تقي الدين، أبو العباس، أحمد بن عبدالحليم بن عبدالـــسلام بـــن عبد الله بن محمد بن الخضر... بن تيمية، الحرَّاني، الدمشقي)، **پێـشه‌واو زانـاو فه‌قـیهو حافیـز و مـوفتی و شـێخی ئیسلام، ئه‌و که‌سه‌ی که هه‌مـوو تێکـڕا بـه ناکۆکـو ڕێککه‌وتوانـی پێـی ڕازیـن، که له ساڵی(٦٦١)ی کۆچـی، لـه دایـکبووه‌و لـه سـاڵی (٧١٦)ی کۆچـی، لـه زینـدانی قه‌لعـه لـه دیمه‌شق وه‌فاتی فه‌رمووه.**

١٦- (المجـــد الحـــرَّاني: إسماعيل بن محمد بن إسماعيل، مجد الدين، أبو محمود،

الحــرَّاني، الفـــراء، الحنبلـــي)، كـه لـه سـالّی(٦٤٥)ی کۆچـی، لـه حەڕان لە دایکبووەو لـە (جمادى الأولى)ی لە ساڵی (٧٢٩)ی کۆچی، وەفاتی کردووە.

١٧- (شرف الدين بن تيمية: عبد الله بن عبد الحليم... بن تيمية، شرف الدين، أبــو محمد، الحراني، الحنبلي) کـه بـرای (شيخ الإسلام ابن تَيْمِيَّة) بوو. لە ساڵی (٦٦٦)ی کۆچی، لە دایکبووەو لە (جمادى الأولى) ی ساڵی (٧١٦)ی کۆچی، وەفاتی کردووە.

چوارەم: مامۆستاکانی لە فەڕزەکان:

١٨- (أبـــو بكـــر بـــن أيـــوب، قَيِّم الجوزية) کە باوکێتی. وەك لە پێشەوە ئاماژەمـان دا کـە باوکی دەستێکی باڵای هەبووە لە هاندان و هەڵنانی شێخ لـە بـە جێ گەیاندنی فەڕزەکان، هەروەها لەوانەی کە دەستی باڵایان هەبوو لـە بـێدار کـردن و چاو کردنەوەی شێخ لە ڕووی فەڕزەکانەوە، بریتی بوون لە: (الصَّفَدِي و وابن حجرو الشوكاني و شيخ الإسلام ابن تَيْمِيَّة).

پێنجەم: مامۆستاکانی لە (أصول الفقه):

١٩- (صــفي الــدين الهــندي: محمد بن عبد الرحيم بن محمد، أبو عبد الله، الأرمـــوي، الشافعي، العَلاَّمة، الأصولي)،کە لە ساڵی(٦٤٤)ی کۆچی، لە هیند لە دایکبووە.

هەروەها هە سوودیشی بینیوە لە مامۆستاکەی کە (ابن تيمية)یە.

شەشـەم: مامۆسـتاکانی لـە زانـستی یەکخواناسـی (التوحيد)و بنچینەکانی دیین:

دیسان بۆ ئەم زانستەش هەمدیس سوودی لە (شيخ الإسلام ابن تَيْمِيَّة)ی ماملۆستای وەرگرتووە. هەروەها لای (الشيخ صفي الدين الأرموي المتقدم)ی خوێندووە. وە سوودیشی بینیوە لە:

٢٠- (ابن سَيِّد الناس: محمد بن محمد بن محمد بن أحمد بن عبد الله ابن محمد بن يحيى... أبو الفتح، فتح الدين، ابن سيد الناس) کە لە ئەسلا ئەندەلووسی، پاشان میسری بووە، پێشەوا حافیز بووە، لە ساڵی(٦٧١)ی کۆچی، لە قاهیرە لە دایکبووەو لە ساڵی (٧٣٤)ی کۆچی، وەفاتی کردووە.

٢١- (ابن الزَّمْلَكَانِي: كمال الدين بن علي بن عبدالواحد، الأنصاري)، کە شافعییەو شێخی شافعییەکانیش بووە، ساڵی(٦٦٦)ی کۆچی، لە دایکبووەو لە ساڵی (٧٢٧)ی کۆچی، وەفاتی کردووە.

هەروەها خوێندوویەتی لای:

٢٢- (ابن مفلح: محمد بن مفلح بن محمد بن مفرج، المقدسي، ثم الصالحي، الحنبلي، شمس الدين، أبوعبد الله)، . کە لە ساڵی (٧٦٣) کۆچی، وەفاتی کردووە.

٢٣- (فاطمة بنت إبراهيم بن محمود بن جوهر، البطائحي) کە بەعلەبەگییەو ناسراوە بە دایکی موحەممەد، لە ساڵی(٦٢٥) کۆچی، لە دایکبووەو لە سەفەری ساڵی (٧١١)ی کۆچی، لە تەمەنی هەشتاوشەش ساڵی وەفاتی کردووە.

سەرنجێك:

ئەگەر دیقەتی زۆربەی مامۆستاکانی شێخ بدەین، ئەتوانین چەند سەرنجێکیان لێوەربگیرن:

١. زۆربەی زۆری شێخەکانی (ابن القیم) ئەگەر هەمووشیان نەبووبن، ئەبینین کە (حفاظ) و پێشەوایانی بەناو بانگبوون، ئەوانە بوون کە لە پسپۆرییەکانی خۆیان ناوبانگی زۆریان بووە.

٢. ئەو مامۆستایانەی شێخ، لە باری زوهدو وەرەع و خۆ بەکەمگرتن و ئاکارو ڕەوشتی جوان و ئیجتیهاد کردن لە بەندایەتیدا... هتد پلەو پایەیەکی زۆر بەرزو بڵندیان هەبووە.

٣. تێکڕای ئەو شێخانەی (ابن القیم) دیمەشقی بوو ون، لەوێ لە دایك بوون و هەر لەوێش وەفاتیان فەرمووە، هەر ئەمەش بوو وای لە شێخ کردووە کە بۆ وەرگرتنی زانستی شەرعی زۆر بە دەگمەن بیری لەگەشتکردن بۆ ئەمولات و ئەوولات بکاتەوە، ئەویش وەك گوتمان لەبەر ئەوە بوو کە ئەو زانستەی کە پێویست بوو کە (ابن القیم) دەبەری بوەستێت، لە شارەکەی خۆی چنگی ئەکەوت.

(ابن القیم) لە گەورە زانایانی دیمەشق بەهرەوەر ببوو، بۆیە ئەبینین زۆر زەحمەت بوو کە (ابن القیم) لە باقی زانستەکانەوە هەڵوەستە بکات و تێگیر ببێت.

ئەهمیەتدانی شێخ بە کتێب و دەوڵەمەند بوونی لە زانستە جۆراو جۆرەکان

گرنکترین لایەن لە ژیانی زانایان بریتییە لە بوونی زۆرترین چەشنی کتێب لە تێکڕای زانستەکان، کە ئەبێ لە کتێبخانەکەیاندا مسۆگەر بن.. چون گومان لەوە دا نییە کە بوونی زۆری کتێب لای زانایان چاکترین زەمینەن بۆ شارەزا تربوون و هۆشیار بوونی باشتر لە زانستە جۆراو جۆرەکان.

هەروەك چەشنی ئەو كتێبەش كە پێویستە زانایان بیكەن بە مەرجی خۆیان ئـەبێ لایـان چـنگ بكەوێت. وە توخمێكی گرنگیش ئەبێت لە پێكهاتەی ئەو زانایە.

هـەروەك عەللامـە (بـــدر الـــدين بن جماعة) كاتـێ باس لە ئادابی وەرگرتنی زانستی شـەرعی دەكـات و دەڵـێت: (بابـای تاڵـیبی عیلم، لەسەرییەتی كە ئەهمـیەت بـدات بـەوە كـە ئەو كتێبانەی كە پێویستن بۆی، پەیایان بكات و مـوتالاَیان بكـات، بیانكـڕێ، یـان بـیانخوازێ، چـون ئەمانـە ئالیەتـی وەدەسـتهێنانی زانسـتی شـەرعین، بـەڵام ئـەبێ ئـەوە بـزانن كـە تـەنها كۆ كـردنەوەی كتـێب، بـەس نیـیە بـۆ پێشكەوتن لـە زانسـتی شـەرعی، بەڵكو ئەبـێت، گورجـو گـۆڵ بـێت لـە موتالاَكـردنیان و كـردو كـۆش كـردن لـە خوێندنەوەو سوود لێبینیان و..هتد)

(ابـــن كـــثير) بـە ڕەحمەتبـێت، ئەڵـێت: شێخ ئەهمیەتی بە كتێبێك ئەدا و مـوتالای ئەكـرد، كـەوا شـتێكی تـیا بەدیكـرایە كـە لـە دە كتێـبان چـنگ نەكەوتایە.

هـەروەها (ابـــن رجـــب الحنبلي)، ئەڵـێت: (ابـن القيم) بە ڕەحمەتبێت، زۆر زانسـتی خـۆش ئەویسـت و ئەهمیەتـی بـە كتێب ئەدا، كتێبی وای لا دەست ئەكەوت، كە زۆر زەحمەتبوو خەڵكی چنگیان بكەوتایە.

هـەروەها (الحافظ ابن حجر) دەڵـێت: (وكان مُغْرىً بجمع الكتب، فَحَصَّل منها ما لا يُحْصَر)، (ابـن القـيم) بە ڕەحمەتبێت، فرچكی بە كۆ كردنەوەی كتێب وەر گـرتبوو، شـتی وای لـێ هەڵئەهێـنجان كـە زۆر زەحمـەت بـوو لێـی هەڵبهێنجرێت.

ئەمەیـە (ابن القیم)ی بەرزوبڵندو شارەزا، بە ڕەحمەتبێت، کە چۆن شەیدای کتـێب بـوو، کـە ئـەو تـەنها بۆ کۆ کردنەوە کۆی نەکردبووەوە، بگرە مکوڕ بوون و زۆرتر بەرەو پێش چوونی زانستی شەرعی خۆی بەو داینەمۆو تین و تەوژمەی ئەو هەموو کتێبە ئەبینیەوە.

(ابـن القـیم) بـە ڕەحـمـەت بـێت، زۆر دەوڵەمەنـد بـوو لـە کتـێب نووسیندا، ئەمـەش بەڵگەیـە لەسـەر ئەوە کە شێخ لە بەردەم زانستەکان زۆر بەوەفاو ڕاسـتگۆ بـوو، هـەر کـە سـەرنجی هـەر کتێبـێك لـە کتێبەکانـی بـدەیت، هەسـتدەکەیت کـە بەڕاسـتی ئـەم کەڵـە پـیاوە دەریایەکـی بـێ بـنی بەڵگە شەرعییەکان بووە.

هـەر بـۆیە ئەگـەر سەرێکبدەین لە قوتابییەکانی شێخ و چاوێك بەو دەقانە بخشێنین کە باسیان لە شێخ کردووە، سەرت سوڕ ئەمێنیت لە گەورەیی و بلیمەتی ئەو کەڵە پیاوە، لەوانە:

۞ (ابن رجب) کە قوتابیەکی شێخ بووە، ئەڵێت: (ابن القیم) زۆر حەزی بە زانـستی شـەرعی و مـوتاڵا کردنـی کردووە، کتێبی وا ناوێزە (نادر) ی لە لا هەبوو کە زۆر زەحمەتبوو کە خەڵکی بتوانن وەدەستی بێنن.

۞ (ابـن كثیر) بـە ڕەحمەت بێت، ئەڵێت: شێخ شتی وای لە کتێبەکانی دا تـۆمار کـردبوو، کـە خەڵکـی زۆر زەحمـەت بـوو بـتوانن لـە زۆربـەی زۆری کتێبەکانی سەلەف و خەلەفدا بەدەستیان بکەوێت.

گەشتەکانی شێخ

(ابـن القیـم) وەك باقی زانایان چەند گەشتی بۆ وەرگرتنی زانستی شەرعی کـردووە، لەوانـە، چـەند جارێـك چـووەتە قـاهیرە، هـەروەك (المقریـزی) دەڵـێت: چـەند جارێك شێخ هاتۆتە قاهیرە، کە جارێکیان بە یەکەوە باسی کۆمەڵە پزیـشکێکی میـسرییان کـردووە، هـەروەها چـۆتە قـودس و لەوێدا زانستی شەرعی گوتۆتەوە.

شـێخ زۆر حـەزی بـە حەجکـردن کردووە، هەروەك لە هێندێك لە کتێبەکانی ئەوەی باسکردووە، هەروەك (ابن رجب) یش بە ڕەحمەت بێت ئەڵێت: شێخ چـەندین جـار سـەردانی ماڵـی خـوای کردووەو زۆر جارانیش لە نزیك مەککە ماوەتـــەوە، بـــۆیە خەڵکـــی مەککـــە زۆر باســـیان لـــە گـــەرم و گـــوڕی و بەندایەتییەکانـی شـێخ کـردووە، وە باس ئەکەن کە شێخ بە جۆرێك حەزی بـە تـەواف بـووە کاتـێ کـە تـەواف دەکـرد خەڵکـی لـە گـەرم و گـوڕی و تامەزرۆیی شێخەوە زۆر سەرسام دەبوون.

هەڵبەت یەکێك لـە خاسیەتەکانی تـاڵبی عیلمیش بریتیە لە گەشتکردن لە پێناو زیاتر وەرگرتنی زانستی شەرعی، ئەمەش کارێکە کە هەرچی تاڵب بە زانـستی شـەرعی بـێت، ئـەبێ ئـەم شـوێن و ئـەو شوێن بکات و مەیل پەیدا بکـات لـە گوێگـرتن لـە زانایـان. کـە ئەمـە خـۆی داب و نـەریت و خاسەیتی هەموو زانایان بووە.

ئامانجیش لـە گەشـتکردن کـە وەك (الخطـــیب البغدادي) بـە ڕەحمەت بێت ئەڵێت، تەنها بۆ دووشتە:

یەکـەم: گەیـشتن بـەو پـەڕی سـەنەد (علـــو الإســـناد): چـون چـەندی لەسەنەدەکان وە نزیککەویت هێندە ئەگەیتە ئەنجام، بۆ نموونە کە باس لە

ئـيمام بـوخاری ئەکـەن، ئەڵـێن: گەیشتبوو بەو پەڕی سەنەد، چونکە نێوان پێغەمـبەر ﷺ و ئـیمام بـوخاری لـە کەسـێکەوە تا سێکەس بووە، کە ئیمام بـوخاری فەمـوودەی پێغەمبەر ﷺ ی لیێ وەرگرتوو ون. بەڵام ئەگەر سەیری ئەوانـەی دوای بـوخاری بکـەیت، ئەبیـنین زنجیرەی سەنەدەکان زۆر تر بوو ون.

دووەم: گەیـشتن بەوانـەی کە زانستیان لە سینەدابووەو پاراستوویانە، وە یادداشتکردنی زانستەکانیان و سوود بینین لێیان:

بـە ڕەحمەت بێت دەڵێت: خۆ ئەگەر ئەو دووشتە لە وولاّتی خۆتدا هەبوون، ئەوا گرنگ نییە کە پێ بۆ ولاّتان هەڵگریت و گەشتیان بۆ بکەیت.

بـەڵام سـەبارەت بـە (ابـن القـيم) بـە ڕەحمەتبـێت، چـون ئـەو دوو شتە لە وولاّتەکـەی خـۆی چـنگ ئەکـەوتن، بگـرە خەڵکـی بـۆ ئەو دووشتە ئەهاتنە دیمەشق بۆیە ئەبینین کە گەشتی زۆر کەمی هەبووە.

سـەبارەت بـەوەی یەکەمیان: (ابن القيم) چاکتر ئەیتوانی کە لە ولاّتی خۆی وەدەسـتی بێنـێت، بـۆیە گەشـتێك گەر ئەو کردبێتی بۆ ئی دووەمیان بووە نـەك یەکەمـیان، کە بریتیە لە چاو کەوتن بە زانایان و کۆبوونەوە دەگەڵیان و سـوود لێبینینـیان ، گومانـیش لەوەدا نییە کە گەشت کردن لەو پێناوەدا شـتێکی پـیرۆزە. بـەڵام ئەمـەش بـە مەرجـێك بوو وەك (خەتیبی بەغدادی) دەڵێت: ئەگەر ئەو جۆرە زانینانە لای خۆت چنگ نەکەون.

کارو ئەرکەکانی ڕۆژانەی لە ژیانیدا

شێخ لە ژیانیدا خەریك بە هێندێ کارو ئەرك بووە، لەوانە:

١. گوتنەوەی وانەی شەرعی.

٢. بەر نوێژی کردن.

٣. گوتار خوێندن.

٤. فەتوا دان.

٥. نووسینی کتێب و پۆلێنکردنی زانستەکان.

قوتابییەکانی شێخ

١. (ابن رجب الحنبلي)، بە ڕەحمەتبێت، یەکێکبووە لە قوتابیەکانی شێخ، کە (ابن رجب) خۆی دەڵێت: بەشداری کۆڕەکانی شێخم کردووەو گوێم لە هۆنراوە نوونیەکەی کە ناسراوە بە (القصيدة النونية)گرتووە. (ابن رجب) لە ساڵی(٧٣٦)ی کۆچی، لە بەغدا لە دایکبووەو لە ساڵی (٧٩٥)ی کۆچی، وەفاتی کردووە.

٢. (ابن كثير)، بە ڕەحمەتبێت، دەڵێت: من یەکێك بووم لە باشترین هاوڕێکانی شێخ و زۆریشم خۆشویستووە. (ابن كثير) لە ساڵی(٧٠١)ی کۆچی، لە دایکبووەو لە شەعبانی ساڵی (٧٧٤)ی کۆچی، وەفاتی کردووە.

٣. (الذهبي)، بە ڕەحمەتبێت، کتێبێکی تایبەتی لەسەر ژیاننامەی شێخ نووسیوە بە ناو نیشانی (المعجم المختص)، دەوێدا باسی گەورەیی و بە توانایی شێخەکەی ئەکات.

٤. (ابن عبدالهادی)، بە ڕەحمەتبێت، هەروەك (ابن رجب) دەڵێت: خەڵکێکی زۆر لە زانایان (ابن القيم) بە گەورە دا ئەنێن و دەرسیان لە لادا خوێندووە، لەوانە: (ابن عبدالهادی)و زۆرێکی تر لە زانایان.

٥. (فەیرۆز ئابادی)، بە ڕەحمەتبێت کە خاوەنی کتێبی: (القاموس المحيط)ە، هەروەك شەوکانی بە ڕەحمەتبێت، باس لە فەیرۆز ئابادی دەکاو دەڵێت: لە ساڵی (٧٥٥)ی کۆچی چۆتە دیمەشق و گوێی لە سەدان زانای وەکو (السبکی)و (ابن القیم) گرتووە. (فەیرۆز ئابادی) لە ساڵی (٧٢٩)ی کۆچی، لە شیراز لە دایکبووەو لە ساڵی (٨١٧)ی کۆچی، وەفاتی فەرمووە.

٦. ئیبراهیم و برهانوددینی کوڕی.

٧. (الصَّفَدِي: خليل بن أَيْبَك بن عبد الله، الصَّفَدِي، صلاح الدين، العلامة، الأديب، البارع)، کە لە ساڵی(٦٩٦)ی کۆچی، لە دایکبووەو لە شەووالی ساڵی (٧٦٤)ی کۆچی، وەفاتی کردووە.

٨- (علي بن الحسين بن علي بن عبد الله، الكناني، البغدادي، المقرئ، الحنبلي، زين الدين)، کە لە ساڵی(٦٩٣)ی کۆچی، لە دایکبووە.

٩. (السُّبكي: علي بن عبد الكافي بن علي بن تمام بن يوسف بن موسى بن تمام، الأنصاري، الخزرجي، تقي الدين، أبوالحسن)، کە لە ساڵی(٦٨٣)ی کۆچی، لە دایکبووەو لە ساڵی (٧٥٦)ی کۆچی، وەفاتی کردووە.

١٠. (ابن عبد الهادي: محمد بن أحمد بن عبد الهادي بن يوسف بن محمد بن قدامة، المقدسي، الحنبلي، شمس الدين، أبو عبد الله)، کە لە ساڵی(٧٠٥)ی کۆچی، لە دایکبووەو لە (جمادى الأولى) ساڵی (٧٤٤)ی کۆچی، وەفاتی کردووە.

١١. (محمد بن عبد القادر بن محيي الدين بن عثمان بن عبد الرحمن، الجعفري، النابلسي، الحنبلي)، کە لە ساڵی(٧٢٧)ی کۆچی، لە نابلس لە دایکبووەو لە ساڵی (٧٩٧)ی کۆچی، وەفاتی کردووە.

١٢ محمد بن محمد بن محمد بن الخضر بن سمرى، الشمس، الزبيري، الغزي، الشافعي)، کە لە ساڵی(٧٢٤)ی کۆچی، لە قودس لە دایکبووەو لە ساڵی (٨٠٨)ی کۆچی، وەفاتی کردووە.

١٣. (المقري: محمد بن محمد بن أحمد بن أبي بكر، القرشي، الْمُقْرِي، التلمسان)، کە لە ساڵی (٧٥٩)ی کۆچی، وەفاتی کردووە.

بەرنامەو خاسیەتەکانی شێخ لە نووسینی کتێبدا

یەکەم: هەمەلایەنەو هەمەچەشنە لە نووسینەکانی.

دووەم: گرنگی ئەو بابەتانەی کە (ابن القیم) قسەیان لەسەر ئەکات و سەنگینی و قورسایی ئەو بابەتانەی کە شێخ بۆی ئەچوو.

سێیەم: پەیوەستکردنی بابەتەکانی بە واقیع و ئەو گرفتانەی کە لەنێو کۆمەڵگادا باو بوون یان باون.

چوارەم: پشتبەستن بە بەڵگەگەلێکی زۆر، بەتایبەت ئەو بەڵگانەی کە لە قورئان و سوننەتەوە دەوڵەمەندن.

پێنجەم: پشتبەستن بەو بەڵگە ئەقڵیانەی کە ئەقڵی سەلیم دەرقەتی وەرگرتنی دێن، لەپاڵ ئەو بەڵگە ڕاست و شەرعییانەی کە لەشەرعدا هەن.

شەشـــەم: هــەنگاوگیری (الــتدرج) لــە هێــنانەوەی بەڵگــە نەقلیــیەكان و ڕیزبەندكردنیان بەپێی شوێن و ئەهمیەتی باسەكە.

ئەبیـنین كاتـێ كـە شـێخ بەڵگە بۆ شتێك ئەهێنێتەوە، ئەبینین ڕیزبەندییەك درووسـت ئـەكات، سـەرەتا لـە قـوڕئانەوە دەسـت پێـئەكات، پاشـان لـە سوننەت و پاشان لای یارانی پێغەمبەر ﷺ ... هتد.

بەرچاوترین كتێبی كە هەموو ئەو شێوازەی كە شێخ هەیبووە لە نووسین و بەڵگـە گەلەكانییەوە بەرجەستە ئەبوون، بریتییە لە كتێبی (اجتماع الجيوش الإســـلامية). ئیـنجا دوای بەڵگەكانـی سـوننەت، بەڵگـە لـە قـسەی تـابعین ئەهێنێـتەوە، ئیـنجا بەڵگـە لـە چـوار پێـشەواكەی شـوێنكەوتەی تـابعین ئەهێنێتەوە.

حەفـتەم: خۆ پاراستن لە شوێنكەوتنی مەزەبێكی دیاری كراو ، یان ڕایەكی دیاری كراو كە موخالیفی كتێب و سوننەتە.

هەشـتەم: نەفەس درێژی لەو شتانەی كە ئەینووسی، وە فراوانگیری و دیار كردنی مەبەستەكانی لە نووسینەكانیدا.

نۆیەم: جوان ڕێزكردن و دابەشكردنی زانستەكان.

دەیــەم: شــیرینی شــێوازەكانی و جوانــی دەســتەواژەكانی و شــیرینی مەنتیقەكانی و جوانی شیكردنەوەكانی.

یازدەیـەم: پـشتبەستنێكی زۆر بـە فەرمـوودەكان و واقـیعە مێژوویـیەكان و بلیمەتی بەشایەتگیر كردنییان.

دوازدەیـەم: پشت بەستن بە ئەزموونە تایبەتییەكانی، وە بە خیبرەكانی بۆ پشتگرتن لە بۆ چوونەكانی.

سێزدەیەم: خۆ بەكەمگرتن بە خۆ بەكەمگرتنێكی تەواوو دیار كردنی سوود و سەرنجەكانی لە هەر باسێك كە ئەیكاتەوە.

چـواردەم: مکوڕ بوون لە یەکلا کردنەوەو بنبەستکردنی ئەو مەسەلانەی کە جێگەی ناکۆکی زانایان و تەرجیح دانی کۆتاییان.

پازدەیـەم: نەرمیـنواندن دەگـەڵ نـا حەزەکانی و مکوڕ بوون بۆ گەیشتن بە خێرو چاکەکان، وە گەیشتن بە ڕێنمایی و سوود لێبینینان.

شــازدەیەم: وردبــینی لــە هەڵبژاردنــی نــاوو و ناونیــشان بــۆ کتــێب و نووســـینەکانی، وە موراعاتکـــردن لـــە بەراوردکـــردن لـــە نـــێوان نـــاوو ناوەڕۆکەکانەوە.

بـۆ نمـوونە: کاتـێك کە باس لە بەهەشت ئەکات، ئەبینین زۆر وشەی نەرم و جـوان و شـیرین هەڵئەبژێـرێ و بەکاری دێنێ. خەڵکی بۆ هەڵدێنێ مەیلی بۆ ئەبـزوێنێ، تامەزرۆی پێ ئەهێنێ، داخوازی بۆ وەدەستدێنێ، هەرکەس چاو بـە (حـــادي الأرواح إلى بلاد الأفراح)دا بخشێنی، زۆر بە چاك شایەتی ئەم ڕاسـتییە دێـنێ. یـان سـەرنجی کتێبی (روضة المحبين) بدەیت، ئەودەم باوەڕ دێنی، کـە چـەند وەدوای کتێبەکانیـیەوە عـەودالْ بـیت و پـارەی پێدەیت، سەد هێندە زیاتر دێنێ.

بـەڵام کاتـێ کە دیقەت لە ئاخاوتنە توندەکانی بدەیت، ئەبینی کە چ ئیعلان حەربـێکە کردوویەتی، بەتایبەت کاتێ کە باس لە شوێنکەوتوانی فەلسەفەو موتەکەللیمین دەکات، یان کە باس لە تەئویل و تەعتیل ئەکات، ئەبینین کە ناونیـشانێکی زۆر زبـرو قـوڕس و تـووندو توون بەکار ئەهێنێنێ، ئەبینین لە ناوەڕۆکـی ئـەو باسـانە زەبـری زۆر تـووند ئەوشـێنی و پشتی خراپکران پێ ئەشـکێنی. یەکـێك لـە ناونیـشانەکانی بـریتییە لـە (الـــصَّواعِقُ الْمُرْسَلَة على الْجَهْمِـــيَّةِ والْمُعَطِّلَـــةِ) واتــە: هەورەتریـشقەی هاتـوو بۆسـەر جەهمـیەو موعەتتـیلەکان. یـان نـاو نیشانی (اجتماعُ الجيوش الإسلامية على غزوِ المعطلة والجهمـــية) واتــە: کـۆ بـوونەوەی سـوپای ئیـسلامی بـۆ شـەڕکردن لەگـەڵ

موعەتتـیلەو جەهمیـیەکان. بەمشێوە کتێبەکانی شێخ لە ناوکو ناوەرۆکەوە هاوکۆکی یەکتر بوو ون.

هەڤدەیـەم: دووپاتـبوونەوەی شـتەکان لـە نووسـینەکانی. کەسـێك کـە کتێبەکانی (ابن القیم) بخوێنێتەوە، ئەبینیت کە لـە بابەتـێکەوە هێندێ قسەیەك کـە کردوویەتـی لـە زۆربـەی زۆری کتێبەکانـی دووپاتـبوونەتەوە. جـاری وا هەیـە دوپاتبوونەوەیان بە ئاخاوتنێکەوەیە، یان لە ڕووی ماناوەیە بەبێ ئەوەی ڕێککەوتنێك لە نێوان ئاخاوتن و دەستەواژەکە هەبووبێت.

ئەمـەو لـە زۆربـەی مەسـەلە فیقهیـیەکان یـان تەفسیرەکانیـشیەوە هـەر وابووە.

شـێخ ئەبـو بەکـر ئەبـو زێـد، ئەڵـێت: هێـندێ لـە نووسـەرەکان ڕەخـنە لەو شـێوازەی (ابـن القیـم) دەگرن، بەڵام لە ڕێگەی پشکنین و تێڕامانێکی ورد، ئەمـە ئاشـکرا ئەبـێت کـە ئەم باسە نە جێگەی ڕەخنە لێگرتنەو نە جێگەی گلـەو گازاندەیـشە، بگـرە ئـەوە ئاشکرا ئەبێت، کە نووسینەکانی شێخ جیا کردنەوەیەکی جوان و شی کردنەوەیەکی ڕێزدارو پلەدارو پایە دارە.

شـێخ ئەبـو بەکـر هـۆکاری ئـەو دووپاتبوونەوەی شتەکان لە نووسینەکانیدا ئەگێڕێتەوە بۆ:

١. زۆر جێـی مەترسـی بـوون و گرنگبوونـی ئـەو بابەتـەی کـە (ابـن القـیم) هەڵیدەبژێرێت، وا لە شێخ ئەکات زۆر دووپاتیان بکاتەوە.لەوانە:

- دەربـارەی حەڕامبوونـی گوێگـرتن لـە گۆرانـی و زەرەرو زیانەکانـی ئەم نەخۆشیە شەیتانییە.
- کێشەی تەڵاقی سێبەسێ بە یەك دەستەواژە.
- فـێڵە دەروونیـیەکان و حوکمەکانـی، وە ڕوونکـردنەوەیان لـە بـاری حەڕامییانەوە.

وە هەروەها باسەکانی تریشی هەر وەترن.

٢. هێندێ جار دووبارە بوونەوەی شتەکان، لەبەر سوودمەند بوونیی خەڵکەکەیە پێیەوە، بۆیە بۆ سوودی شتەکان جاری وا هەیە ئەچێتە نێو باسێکەوەو لە باسە بنەڕەتییەکە ئەپچڕێ و ئەچێت قسە لە هێندێ شت ئەکات و ئینجا ئەگەڕێتەوە سەر بابەتە بنەڕەتییەکە، ئەمەش بۆ ئەوەی ئەم سوودانەی کە لە بابەتە بنەڕەتییەکە وەر ئەگیرێن، موکوڕە لەسەر ئەوە کە خوێنەران پێیەوە سوود مەند بن.

٣. هێندێ جاران بۆ کورتکردنەوەی ئەو بابەتەی کە دەستی داوەتێ، هەڵدەسێت شتێك دەوێدا دووبارە ئەکاتەوە کە لە شوێنی تردا جارێکی تر نووسیویەتی، ئەمەش زیاتر وا لە خوێنەر ئەکات کە ڕێگاکەی بۆ کورتتر بێتەوە، تا زووتر بگات بە تێگەیشتنی لە بابەتەکە.

بۆ نموونە لە کتێبی (بدائع الفوائد)دا لە باسی (حب)دا، ئەڵێت: بەمەندە لە کورتی ئەیبڕێنینەوە، بەڵام ئەبینین لە کتێبی (التحفة الْمَكِّيَّة)دا چەندین جارو زۆر بە دەوڵەمەندی دێت لە باسی موحەببەت تێهەڵدەچێتەوە.

یان ئەبینین لە کتێبی (مفتاح دار السعادة) دا کە دێت باس لە کیمیا ئەکات و ئەڵێت: ئەمەو فەسادی و خراپەکەیمان لە چل ڕووەوە لە نووسینێکی تایبەتدا خستۆتە ڕوو.. بەمەندە ئەبینین لە کتێبی (مفتاح دار السعادة) کۆتایی بە باسی کیمیا هێناوە.

٤. لایەنێکی تر لە سوودەکانی ئەم دووپاتبوونەوەی باسەکان لە کتێبەکانیدا، ئەوەیە کە ئەگەر کەسێك وە بەر هێندێ لە بابەتەکانی شێخ ڕانەگات، یان چنگی نەکەوێت، ئەوا شێخ وای بۆ ئاسانکردووە، کە ئەو کەسە بتوانێت لە کتێبێکی تریدا قەرەبووی ئەم بابەتە لەدەستچووەی بکاتەوە.

کتێبەکانی شێخ

بێگومان هیچ زانستێك نییە لە زانستە جۆراو جۆرەکان کە شوێندەستی (ابن القيم) ی پێوە دیار نەبووبێت! بە جۆرێکن ئەوەی هامرِایە یان ناکۆکە لەگەڵی سوود لە زانستەکانی وەر ئەگرن.

هێندێکیش لە کتێبەکانی (ابن القيم) بە رِەحمەتبێت، ئەمانەی خوارەوەن:

١. اجتماع الجيوش الإسلامية على غزو المعطلة والجهمية.

٢. أحكام أهل الذمة.

١. إعلام الموقعين عن رب العالمين.

٢. إغاثة اللهفان من مصائد الشيطان.

٣. بدائع الفوائد.

٤. تحفة المودود في أحكام المولود.

٥. تهذيب مختصر سنن أبي داود.

٦. الجواب الكافي، **ناسراو بە** (الداء والدواء).

٧. جلاء الأفهام في الصلاة والسلام على محمد –صلى الله عليه وسلم– خير الأنام.

٨. حادي الأرواح إلى بلاد الأفراح.

٩. حكم تارك الصلاة.

١٠. الرسالة التبوكية.

١١. روضة المحبين ونزهة المشتاقين.

١٢. الروح.

١٣. زاد المعاد في هدي خير العباد.

١٤. شفاء العليل في مسائل القضاء والقدر والحكمة والتعليل.

١٥. الصواعق المرسلة على الجهمية والمعطلة.

١٦. طريق الهجرتين وباب السعادتين.

١٧. الطرق الحكمية في السياسة الشرعية.

١٨. عدة الصابرين وذخيرة الشاكرين.

١٩. الفروسية.

٢٠. الفوائد.

٢١. الكافية الشافية في الانتصار للفرقة الناجية ، **كه بريتييه له** "القصيدة النونية

٢٢. الكلام على مسألة السماع.

٢٣. مدارج السالكين بين منازل إياك نعبد وإياك نستعين.

٢٤. مفتاح دار السعادة ومنشور ولاية أهل العلم والإرادة.

٢٥. المنار المنيف في الصحيح والضعيف.

٢٦. هداية الحيارى في أجوبة اليهود والنصارى.

٢٧. الوابل الصيب في الكلم الطيب.

وەفاتكردنی

دوای ئـەو ژیانـە پڕشـنگدارو بـە پیـتەی کە لە جیهادو خەبات و تێکۆشانیدا هەیـبوو، دوای ئـەوەی کـە تەمەنـی گەشـتە شەسـت ساڵ، ئەم کەڵە پیاوە زیـندووە لـە بـەرواری شـەوی پێنجـشەممە و سـێزدەی مانگـی ڕەجـەب، لە سـاڵی (٧٥١)ی کۆچـی لـە کاتی بانگی نوێژی خەوتنان، لە دیمەشق وەفات ئەفەرمـوێ. تەرمـی پـیرۆزی بـۆ نـوێژ خوێـندن لەسەری ئەبەن بۆ مزگەوتی (الأموي)، **پاشانیش بۆ مزگەوتی** (جرّاح).

ڕێو ڕەسمی به خاکسپاردنی شێخ

چونکه (ابن القیم) به ڕەحمەتبێت، پیاوێکی هەق ویست و هەق بێژو ڕاگەیەنەری هەق بوو و ڕاست گۆ بوو لەگەڵ پەیامەکەی، هەر بۆیە حەشاماتێکی زۆر له خەڵکی دیارو پیاو چاکان بەگشتی و تایبەت ئاپۆرەیان له تەرمەکەی دابوو، خەڵکی لەسەر هەڵگرتنی تەرمەکەی کێشەیان بوو، دەگێڕنەوە کەوا له هەموو دیمەشق تەنها سێ کەس دوای تەرمەکەی نەکەوتبوون، دەنا کەس لەماڵ بە جێ نەمابوو و دوکان و بازار گشتی داخرا بوون!

ئیمام ئەحمەد (ڕەحمەتی خوا لێبێت)، دەڵێت: بڵێن بەوانەی کە ئەهلی بیدعەن (بيننا وبينكم الجنائز). نێوان ئێمەو ئێوە تەرمەکانە. واتە: بزانن که ڕاستیی و نا ڕاستی لەمرێو ڕەسمەی بەخاکسپاردنی شێخ وەدیار ئەکەوێت، کە ئەو خەڵکە چەندی تامەزرۆی شێخ بوو ون، دە هێندە تامەزرۆی هەقبێژییەکەیین کە هەقبوو، بۆیە خەڵکی لەسەر هەڵگرتنی تەرمەکەی خەریکن تێکدەئاڵێن.

بە ڕەحمەت بێت، تەرمی پیرۆزیان لە تەك دایکی لە گۆڕستانی (الباب الصغیر)دا بەخاکسپارد.

دەگێڕنەوە کە دوای وەفاتکردنی (ابن التيمية)، (ابن القیم)خەونی پێوە بینیوە کە لێی پرسیوە: پلەو بەرزیت لای خوا چۆن بوو؟ ئەڵێت: ئەویش قامکی بۆ پلەی پیاو چاکان درێژ کرد و پاشان پێی گوتبوو: زۆری نەماوە تۆش بگەیت بە من! بەڵام تۆ ئێستا هاوپلەی (ابن خزيمة)یت، ڕەحمەتی خوای لێبێت!.

خـوا به بەهەشتی بەرینی شاد بكات و ئێمەش دەگەڵیدا له بەهەشتی بەرین لە گەڵ پێغەمبەران و ساڵحان و خواناساندا كۆ بكاتەوە. (ئامیین)

۞ ۞ ۞ ۞ ۞

تـەواو